

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

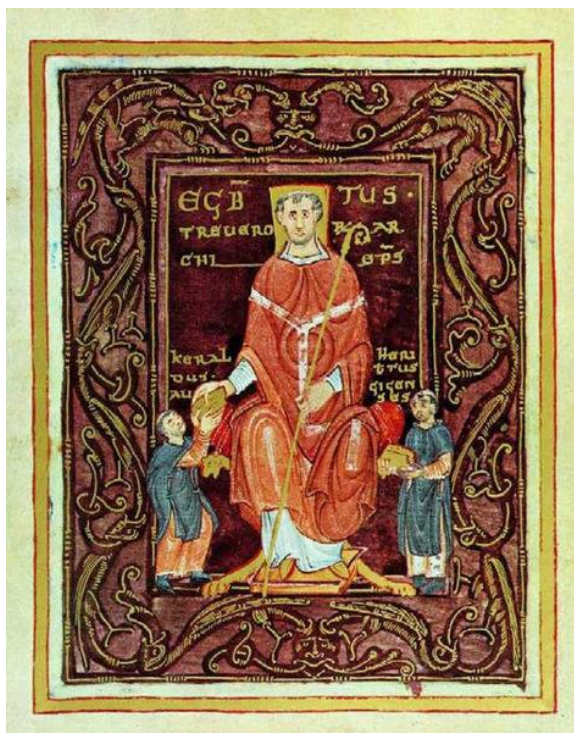
Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

9.2 lecke – 20 perc

Képi jelentéssíkok és középkori művészet

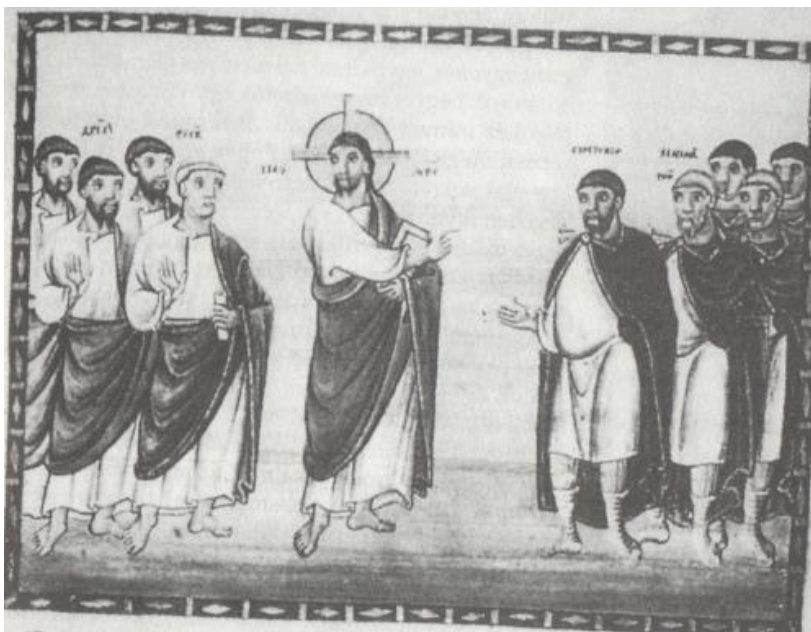
A lecke Max Imdahl gondolatmenetét rekonstruálja (Max Imdahl: *Ikonika – Képek és szemlélésük*, in: *Kép, fenomén, valóság*, szerk. Bacsó Béla, ford. Hegyessy Mária, Bp. 1997, 254-273.)

Egbert von Trier (950-993) az Egbert-kódex 2. lapján, amint éppen átveszi magát az Egbert-kódexet a reichenai kódex-készítő műhely munkatársaitól.

Tárgyunk az ún. Egbert kódex, mely Egbert Trier érseke számára készült 980 és 993 között Reichenauban, a Bodeni-tó szigetén működő Bencés-rend-i kolostor scriptoriumában. Ez a legrégebbi ránk maradt újtestamentumi képciklus, amely Jézus életének bizonyos eseményeit ábrázolja. 165 pergamenlap, 60 miniatúra – ezek közül 7 olyan, melyeknek alkotóit azonosították más kódexekben fellelhető miniatúrák alkotóival. 2004-ben – a reichenai műhelyben készült más kódexekkel együtt – az UNESCO világörökség részévé nyilvánítják.

A Jézus életét ábrázoló miniatúrák között találjuk az következő ábrán látható képet, melynek témája az ún. kapernaumi százados története:

Mát. 8:5-10

Mikor pedig beméne Jézus Kapernaumba, egy százados méne hozzá, kérvén őt, / És ezt mondván: Uram, az én szolgám otthon gutaütötte fekszik, és nagy kínokat szenved. / És monda néki Jézus: Elmegyek és meggyógyítom őt. / És felelvén a százados, monda: Uram, nem vagyok méltó, hogy az én

hajlékomba jőjj; hanem csak szólj egy szót, és meggyógyul az én szolgám. / Mert én is hatalmasság alá vetett ember vagyok, és vannak alattam vitézek; és mondom egyiknek: Eredj el, és elmegy; és a másíknak: Jöszte, és eljő; és az én szolgámnak: Tedd ezt, és megteszi. / Jézus pedig, amikor ezt hallá, elcsodálkozék, és monda az őt követőknek: Bizony mondom néktek, még az Izráelben sem találtam ilyen nagy hitet.

A kép szerkezete:

- Két főalak: Jézus és a százados:
 - o Azonosság
 - mindketten kissé eltávolodva a csoporttól, de nem egyformán
 - ruházatuk megisméltődik a csoportban
 - csoportok tagjainak száma 4-4
 - o Különbség
 - Százados alakja Jézusra irányul, mint kérésének címzettjére
 - Jézus: 1) tanítólag az apostolok felé fordul, 2) századosra mutat: „Bizony mondom néktek, még Izráelben sem találtam ily nagy hitet”
- Jézus alakjának többirányúsága:
 - o $\frac{3}{4}$ -es nézetben jobbra fordul (a százados felé)
 - o $\frac{3}{4}$ -es nézetben feje visszafelé néz
 - o karja teljes oldalnézetben százados felé mutat
- Jézus alakjának tartása: formai értékek:
 - o Bal váll kerek formája a glória köralakját ismétli.
 - o Felemelt kar és a tóga redői metszik egymást.
 - o Tóga redőinek harmonikus ellentéte (vízszintes és felemelt kar alatt).
 - o Lábujjhegyek összekötésétől adódó vonal iránya megegyezik a mutatóujj irányával.
 - o E tisztán formai elemek egységessé kötik össze az alak sokrétű mozgásirányait.

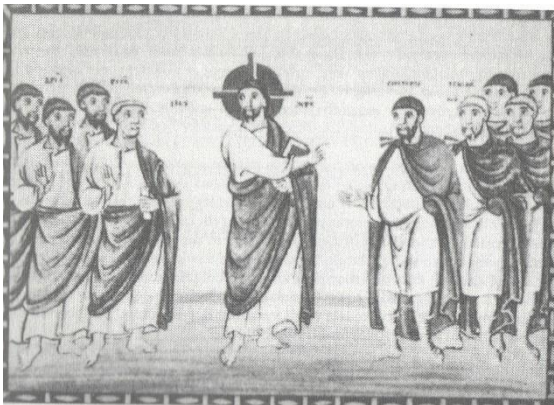

Max Imdahl kísérletének lényege, hogy megbontja a mű eredeti kompozícióját, melynek legfontosabb eleme, hogy Jézus és a százados nem egyforma mértékben vannak eltávolodva kíséretüktől. Imdahl arra a kérdésre keresi a választ, hogy Krisztus alakjának mozgatása milyen változást idéz elő a mű kompozíciójában. Imdahl két montázst készít, az egyikben Krisztust balra, míg a másikon jobbra tolja el az Egbert-kódexbeli pozíciójához képest.

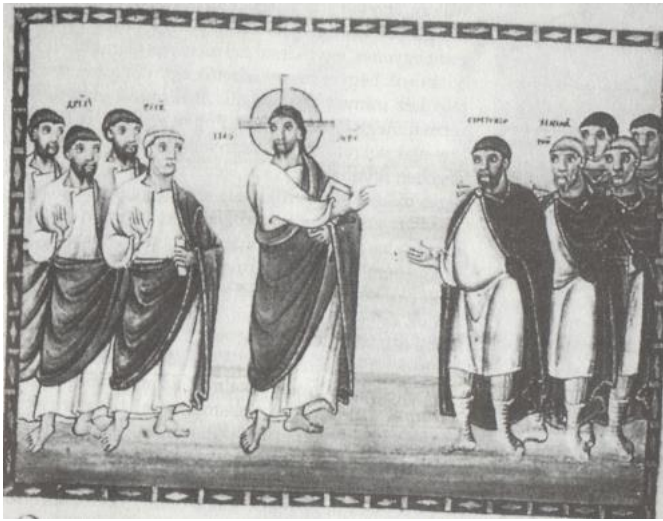
Krisztus alakjának eltolása balra

Jézus alakja ekkor a századossal egyenrangú pozícióban: elvész kompozíció feszültsége.

Krisztus alakjának eltolása jobbra

Ekkor szertelenné válik a Krisztus és követői közötti viszony, a kísérők pusztán Krisztus oldalszárnyai.

Az Egbert-kódex eredeti képe

Az eredeti alkotást épp a jobbra és balra tolódás szerkezetének együttléte jellemzi. A Jézus-alak így kötődik mindkét csoporthoz. **Hozzárendelődik** mindkettőhöz, nem csak az apostolokhoz, mint a balra tolt alak esetében és **főlérendelődik** anélkül, hogy elveszítené vonatkozását a csoportokra, mint a jobbra tolt alak esetében. Jézus így egyszerre beágyazva és kiemelve, egyszerre a történetben és a történet fölött.

Imdahl ráadásul különböző kortárs festőművészeket kér fel arra, hogy a kapernaumi százados témáját ábrázoló miniatúrán helyezték el Krisztus alakját. A felkért művészek némi kísérletezgetés után oda helyezték el Krisztus alakját, ahová a 10. századi reichenau-i miniatúrafestő is. Imdahl ezt a teljesítményt „a képben immanensen meglévő konstellációk iránti érzék” számlájára írja. A műalkotást egy ilyen, a pusztán vizualitás szintjén jelentkező ikonikai jelentéssík jellemzi. Ehhez elevenítsük fel, hogy milyen jelentéssíkokat különböztet meg Panofsky a vizuális műalkotásokkal kapcsolatban!

Panofsky: értelemsíkok:

- **preikonográfiai** értelemsík: a kép vonal- és színbeli jelenségeit figurákként és dolgokként ismerjük fel.
- **ikonogárfiai** értelemsík: szöveget rendelünk a vizuális műalkotáshoz.
- **ikonológiai** értelemsík: ikonográfiai értelmet magába foglalva és azon túl a képnek abban a funkciójában rejlik, amely a kép keletkezésének korában történetileg meghatározott. A kép alkotójának tudatos vagy tudattalan konvenciói. Ugyanaz az ikonográfiai jelentés (ugyanaz a narratív történet) koronként változó konvencióknak megfelelően koronként változóan lesz ábrázolva. A kapernaumi százados Krisztus-ábrázolása nem a 14. század elejének elesett-szegény Krisztusa, hanem – ha eltekintünk a fejét övező glóriától – akár egy római kereskedőt is ábrázolhatna a kép.

Imdahl ezt egészíti ki:

- **ikonikai** értelemsík: Panofsky nem veszi fel, de kétségtelenül adott, mint olyan szemlélet, ami magába foglalja
 - o a képen láttatott reflexióját
 - o a csak képileg szemléltethető reflexióját

Azért képesek a modern festőművészek az eredeti műalkotáson elfoglalt pozícióba helyezni Krisztus alakját Imdahl kísérletében, mert a vizuális ábrázolásnak van egy önálló struktúraigénye, amit nem lehet levezetni sem az alkotók által létrehozott történetileg változó ikonológiai jelentésből, sem az ikonográfiai értelemsíkból.

Az ikonikai jelentéssíknak az ikonográfiától való függetlenségét hivatott szemléltetni Imdahl tanulmányában az Egbert-kódex egy másik alkotása, mely Krisztus elfogatását ábrázolja.

Az ikonográfiai értelemsík itt mind a négy evangéliumot figyelembe vehetné, azonban tudjuk, hogy a Gecsemáné-kertben történt eseményeket a négy evangélista különböző módon meséli el. A képen azt látjuk, hogy Jézus Júdást megcsókolja, miközben a kardokkal és botokkal felfegyverzett tömeg elfogja. Péter épp Márk fülét készül levágni, de Jézus ezt megtiltja tanítványának.

Mindegyik evangélisa kronológikusan adja elő az eseményeket, de a kronológiák különböznek:

- **János:** nem említi Jézus csókját, Jézus elfogatása Péter füllevágási szándéka és Jézus tiltása után történik meg
- **Máté:** Jézus elfogatása előbb, mint a Péter-sztori
- **Lukács:** Péter cselekedete, Jézus meggyógyítja Márkot, majd elfogatás
- **Márk:** 1) Júdás csókja, 2) elfogatás, 3) Péter cselekedete közvetlen parancs nélkül, 4) Jézus beszéde az írások beteljesedéséről, 5) apostolok megmenekülése.

Tkp. bármely kronológia jöhet: a **szukcesszívítás** a képen **szimultaneitássá** lesz. Értelmetlen volna a képen megjelenített eseménysorozat részeit differenciálni, le is rombolná a kép **ikonikai értelemegészét**. Nem egyértelmű a jelenet szimultaneitása (lásd az eltérő kronológiákat) és nem is adott eleve a kép anyagi jelenlétével. A képi jelentés jelentése nem helyettesíthető narratívával: a képiség épp a kronológiával szembeni indifferencia által adott.

Irodalom:

Max Imdahl: *Ikonika – Képek és szemlélésük*, in: *Kép, fenomén, valóság*, szerk. Bacsó Béla, ford. Hegyessy Mária, Bp. 1997, 254-273.

Kérdések:

1. Milyen jelentéssíkokat különböztet meg Erwin Panofsky a vizuális műalkotásokkal kapcsolatban?
2. Hogyan mutathatók be a fenti jelentéssíkok a kapernaumi százados témájának az Egbert-kódexbeli miniatúrán történő ábrázolásán?
3. Milyen jelentéssíkkal bővíti ez Max Imdahl?
4. Hogyan mutatható be e bővítés az Egbert-kódex miniatúráin?